

Голові спеціалізованої вченої
ради Д 05.053.01 у Вінницькому
державному педагогічному
університеті імені Михайла
Коцюбинського

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук,
старшого наукового співробітника Величко Нелі Олександрівни
на дисертаційне дослідження Москова Василя Анатолійовича
**«Формування економічної компетентності майбутніх
кваліфікованих робітників будівельного профілю»**, подане на
здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність дисертаційного дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки

В умовах значних змін в економічному і політичному житті України, розвитку соціально орієнтованої економіки особливої уваги набуває проблема якості професійної освіти, де економічна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників посідає важливе місце.

Враховуючи стан, в якому перебуває сьогоденна професійно-технічна освіта в цілому, було б парадоксально не говорити про важливість економічної компоненти у майбутній професійній діяльності кваліфікованих робітників саме будівельного профілю. Адже нинішньому суспільству потрібні мобільні висококваліфіковані робітники, які володіють сучасними технологіями своєї спеціальності і не тільки розуміють сутність професійних та економічних проблем на основі отриманих знань, а й уміють ефективно вирішувати їх практично. Своєрідними індикаторами, що дають поштовх до формування економічної компетентності кваліфікованих робітників будівельного профілю є беззаперечні вимоги сучасного ринку праці.

Актуальність теми науково-педагогічного дослідження Москова Василя Анатолійовича підтверджують результати, що відповідають потребам педагогічної теорії і практики професійної освіти, а також завданням освітньої політики нашої держави відповідно до Закону України «Про освіту»; Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років, Національної доктрини розвитку освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., де зазначені основні принципи всіх ланок освіти, у т.ч., системи професійно-технічної освіти.

Неможливо обійти увагою факт, що проблема економічної компетентності, питання економічної підготовки учнів, зокрема учнів професійно-технічних навчальних закладів, тривалий час не привертала

особливої уваги вітчизняних науковців. Її призначення зазвичай розглядалось виключно у вузькому контексті, ґрунтувалося на висвітленні загальних понять про економічні складові. Натомість це призначення значно ширше, оскільки покликане забезпечити формування в майбутніх кваліфікованих робітників (у дослідженні будівельного профілю) економічної компетентності, як зазначає автор, з її основними формуючими категоріями до яких відносяться економічні знання, економічне мислення, економічна освіта, економічне виховання, економічна свідомість та економічний світогляд.

Саме тому актуальність наукової розвідки автора не викликає заперечень і, відповідно, ми погоджуємося із дисертантом у тому, що зазначена проблема як теоретично, так і практично досі не отримала належного висвітлення у вітчизняній педагогічній науці.

Зважаючи на вищевикладене, дослідження Москова Василя Анатолійовича «Формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю» є актуальним і своєчасним.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в межах теми «Теоретичні та методичні основи впровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховному процесі» (РК№0100U005521). Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №13 від 24.03.2016 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №2 від 28.02.2017 р.).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій В.А.Москова дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених результатів.

Ґрунтовне вивчення джерельної бази, проведене дисертантом, дало змогу переконливо висвітлити аксіологічний, системний, психолого-педагогічний аспекти досліджуваної проблеми. Такий системний аналіз наукових джерел став підґрунтям для методичних засад дослідження; дав можливість уточнити базові поняття, їх взаємозв'язки та взаємозумовленість, розкрити сутність економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю.

Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування комплексу теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження, серед яких найбільш продуктивними були аналіз та

узагальнення емпіричних даних і теоретичних положень, методи спостереження; теоретичне моделювання; анкетування, тестування тощо.

Не викликають сумніву висновки та рекомендації, викладені у дисертації, оскільки вони були опрацьовані з урахуванням вимог когнітивного, діяльнісного, компетентісного підходів до розв'язання досліджуваної проблеми.

Наукові положення, модель формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці, електронний навчально-методичний комплекс із предмета «Економіка», тестові завдання для моніторингу знань учнів із використанням локальних та мережових тестових систем, дидактичними відеоматеріалами для вивчення технологічних операцій і принципів роботи з будівельним обладнанням; карт знань, розроблених засобами сучасного програмного забезпечення, матеріалами навчальних та позаурочних телекомунікаційних проектів, методичними рекомендаціями щодо формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці використовуються в освітньому процесі професійно-технічних навчальних закладів Вінницької, Хмельницької, Дніпропетровської та Кіровоградської областей.

Рівень апробації результатів дослідження є належним і підтверджується участю дисертанта у науково-практичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів.

Дисертація написана на належному науковому рівні. Автор володіє теорією проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, досить повно висвітлюються суттєві аспекти, основні положення та висновки.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Достовірність і новизна результатів проведеного дослідження забезпечені комплексною дослідницькою методологією, обґрунтованістю вихідних позицій, застосуванням комплексу різноманітних взаємодоповнювальних методів, адекватних предмету, меті та завданням дослідження, оптимальною тривалістю дослідницької роботи, об'єктивним аналізом здобутих результатів, практичним застосуванням, а також всебічною апробацією здобутків на науково-комунікаційних заходах різного рівня.

Наукова новизна дисертаційної роботи – безперечна, автором вперше: теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю, де організовувалась фахова підготовка з використанням інформаційного освітнього середовища, сучасних засобів та технології проектного навчання; *розроблено* модель формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих

робітників будівельного профілю у фаховій підготовці; *вдосконалено* методику викладання предметів професійно-теоретичного циклу; *подальшого розвитку* набули методи та форми формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці.

Важливим науковим кроком було обґрунтування змісту та розроблення методики формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці. У процесі дослідження було визначено критерії, показники та рівні економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю. Це стає підґрунтям для практичної модернізації економічної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю в Україні з урахуванням європейських та світових тенденцій.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях

Основні положення дисертації В.А.Москова відображено в 12 публікаціях (всі одноосібні), у тому числі: 1 методичні рекомендації, 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 – в іноземному періодичному виданні, 4 статті у збірниках наукових праць та матеріалах наукових і науково-практичних конференцій. Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно представлено в означених друкованих працях. Проміжні й кінцеві результати дослідження публікувалися впродовж 2015-2017 рр.

Насамперед відзначимо, що дисертаційне дослідження доволі чітко структуроване та складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків (9 додатків на 64 сторінках). Робота містить 7 таблиць і 3 рисунки, які покращують сприйняття інформації та засвідчують високий науковий рівень автора та уміння узагальнювати та аналізувати.

Структуру дисертації та основний текст подано відповідно чинних вимог до кандидатських дисертацій. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження. Назва роботи узгоджується з метою, відповідає змісту теоретичної частини та проведеного експериментального дослідження. Аналіз змісту дисертаційної роботи та автореферату дає підстави стверджувати, що автором чітко визначено понятійний апарат (об'єкт та мета), що дозволило чітко сформулювати завдання. Ці факти переконливо доводять високий науковий рівень дисертанта як грамотного та досвідченого науковця.

Так, у *вступі* чітко та логічно аргументовано актуальність дослідження, окреслено сучасний стан та проблеми, виділено невирішені питання, представлено гіпотезу дослідження, охарактеризовано необхідність розв'язання суперечностей, які зумовлюють актуальність дослідження. Автор

відобразив зв'язок роботи з науковими планами та темами, обґрунтував новизну і практичне значення, представив дані про апробацію отриманих результатів на міжнародній і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

У *першому розділі* «Теоретичні основи формування економічної компетентності учнів професійних навчальних закладів у фаховій підготовці» викладено результати аналізу тенденцій розвитку та вдосконалення фахової підготовки кваліфікованих робітників будівельного профілю з використанням ІКТ, *розглянуто* особливості застосування ІКТ для формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у фаховій підготовці, *представлено* визначення понять, споріднених із поняттям «економічна компетентність», *проаналізовано* тенденції розвитку та *визначено* шляхи вдосконалення фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю.

Під час дефінітивного та структурного аналізу поняття «професійна компетентність» дисертант сформулював визначення професійної компетентності кваліфікованого робітника будівельного профілю. В.А. Москов у своєму дослідженні окреслив ряд компонентів у професійній компетентності: мотиваційний, когнітивний, рефлексивний, поведінковий. Автор зазначає, що поняття економічної компетентності майбутнього фахівця в науковій літературі визначається неоднозначно й розглядається як структурний компонент професійної компетентності.

Дисертант окреслює різні види економічної діяльності у професійній діяльності кваліфікованих робітників будівельного профілю. Автор влучно зазначає, що рівень професійної компетенції фахівців будівельного профілю має оптимально співвідноситись як з інтересами особистості, так і з кадровим попитом економіки.

Заслуговує на увагу представлена структура економічної компетентності та структурно-логічні зв'язки системно-утворюючих складових економічних якостей особистості. Автор слушно зазначив, що формування економічної компетентності майбутнього кваліфікованого робітника будівельного профілю відбувається у процесі економічного виховання та економічної освіти, яка передбачає вивчення загальнопрофесійних, професійно-теоретичних і професійно-практичних предметів та полягає у поєднанні економічних знань, економічного мислення, їх використання у життєвих ситуаціях та здатності генерувати економічно обґрунтовані оцінювальні судження.

Автор актуалізує необхідність моделювання процесу формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у фаховій підготовці. Тому було теоретично обґрунтовано спроектовану авторську модель формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці, яка містить п'ять структурних блоків (цільовий, технологічний, змістовий, оцінювальний,

результативний) та відповідно обрані елементи моделі. Модель поєднує науково-дидактичну, нормативно-освітню та структурно-змістову системи, а також компоненти економічної компетентності, змістове наповнення навчального процесу. Метою створення цієї моделі є підвищення ефективності процесу підготовки економічно компетентного кваліфікованого робітника будівельного профілю.

У *другому розділі* «Організаційно-педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці» проаналізовано й обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці.

Дисертант доводить, що в умовах оновлення змісту професійної підготовки кваліфікованих робітників будівельного профілю важливим є розроблення і впровадження у навчальний процес новітніх засобів навчання, впровадження електронних навчальних комплексів, педагогічних програмних засобів на платформі інформаційного освітнього середовища. Цікавим є підхід автора до розробки структури інформаційного освітнього середовища, яке складається з п'яти блоків, а саме: ціннісно-цільового, програмно-методичного, інформаційно-знанєвого, комунікаційного, технологічного і відображає усі аспекти діяльності навчального закладу: управлінську, виховну, методичну і навчальну. Особливу увагу у своїй роботі автор приділяє найважливішому структурному компоненту інформаційного освітнього середовища навчального закладу – це електронному навчально-методичному комплексу (ЕНМК) забезпечення предмета «Економіка».

Автор у роботі слушно відзначив, що в сучасних умовах стрімкого надходження та змін інформації конче важливим є динамічна властивість ЕНМК, а саме інформаційний блок для проведення теоретичних занять, який містить посилання на динамічні матеріали Інтернету.

Також дисертант доводить необхідність формування економічної компетентності та наголошує на важливості використання засобів візуалізації навчального матеріалу, мультимедійних технологій, інтерактивних навчальних засобів, організації проблемного навчання у формі навчально-дослідницьких проектів та навчальних проектів із елементами технологій STEM-освіта. Особлива цінність таких наочних засобів навчання, на думку дослідника, полягає в тому, що вони дозволяють візуалізувати цілу низку абстрактних понять і процесів, виробничих технологій та операцій.

Автором, окрім відеоматеріалів, розроблено і використано: опорні схеми та таблиці, які дозволяють одночасно повторити вивчений матеріал, а також здобути нові знання. Переважна більшість авторських методик реалізується з використанням ІКТ, адже, як зазначав дисертант у своїй роботі, питання застосування ІКТ для формування економічної

компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю потребують ґрунтовного дослідження.

Заслуговує на увагу запропоноване В.А.Московим використання проектних технологій у навчальному процесі, яке спрямоване на економічну, професійну діяльність і творчу самореалізацію учнів та полягає у постановці перед ними соціально, економічно, професійно значущих проблем, вирішення яких потребує набуття нових знань, поєднання їх з попередньо одержаним життєвим і навчальним досвідом, здійснення конкретних дослідницьких дій, аналізу результатів та формулюванню висновків.

Відповідно, обґрунтування організаційно-педагогічних умов, їх реалізація та розроблення авторської методики, які дали можливість усунути низку виявлених суперечностей та на прикінцевому етапі експериментального дослідження співставити реальний стан із бажаним.

У *третьому розділі* «Експериментальне обґрунтування ефективності формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю» представлено методику педагогічного експерименту та наведений аналіз його результатів. Заслуговує уваги те, що у роботі ґрунтовно висвітлено організацію, зміст і методику проведення педагогічного експерименту.

Автор проводив експериментальне дослідження в декілька етапів: діагностичний, прогностичний, організаційно-підготовчий, практичний, педагогічний аудиторний експеримент, узагальнювальний та апробація. Планування кожного з етапів дисертантом представлено в повному обсязі.

Схвалюємо підхід Василя Анатолійовича до вибору критеріїв, показників та рівнів сформованості економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю.

Для діагностики стану сформованості економічної компетентності автор використовував систему діагностичного забезпечення, в основу якого покладено інструментарій запропонований у праці В.Жигір.

Автором на діагностичному етапі експерименту було визначено передумови формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю у фаховій підготовці, серед яких: мережеві комунікації, телекомунікаційні засоби доступу, інтегровані пакети прикладних програм, технології і системи мультимедіа, комп'ютерні тренажери тощо.

Для перевірки результативності експериментально-дослідної роботи оцінювалися результати навчальної діяльності, опитувань і тестувань. Автор використовував для оцінювання тестових завдань положення теорії В.Беспалько, при цьому ввів як обов'язок коефіцієнт засвоєння знань, а після проведення констатувального експеримента визначив коефіцієнт якості професійних знань.

Також дієвим, на нашу думку, є представлення функцій оцінювання навчальних досягнень учнів (контролююча, навчальна, діагностично-коригувальна, стимулюючо-мотиваційна, виховна).

Експериментальна методика найбільше вплинула на сформованість економічних умінь і навичок, прояв професійних та економічних якостей та здатність до самоосвіти.

Такий підхід дозволив отримати статистичні дані, які засвідчують позитивні зміни у рівнях сформованості економічної компетентності учнів експериментальних груп. Результативність експериментальної методики роботи доведена методами математичної статистики – критерієм Стьюдента.

Отже, результати експериментального дослідження доводять важливість впровадження в навчальний процес ПТНЗ з підготовки кваліфікованих робітників будівельного профілю інформаційно-комунікаційних, інтерактивних та проектних технологій для формування економічної компетентності у фаховій підготовці.

Висновки до усіх розділів конкретні та відповідають змісту, що засвідчує виваженість науковця. Загальні висновки логічні, послідовні та відповідають усім завданням, які науковець поставив. Список використаних джерел, а також посилання на них у тексті дисертації зроблено із дотриманням вимог.

Позитивно розцінюємо й те, що відібраний автором практичний матеріал висвітлено у додатках, що суттєво поглиблює сприйняття інформації та частково розкриває навчально-методичне забезпечення експериментальної діяльності Москова Василя Анатолійовича у пошуковому плані, а також характеризує його як практика.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи теоретичне і практичне значення отриманих дисертантом результатів, слід відмітити деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Дисертантом ґрунтовно здійснено аналіз психолого-педагогічних праць вітчизняних авторів з проблеми дослідження. На нашу думку, більш детального висвітлення потребує аналіз зарубіжного досвіду щодо формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників та визначення раціональних ідей для їх запровадження у навчальний процес вітчизняних професійних навчальних закладів.
2. Автор у п.2.2. дисертації за текстом пропонує проводити з учнями уроки із застосуванням ігрових технологій (додаток Е). На нашу думку, в додатку краще було б представити фрагмент уроку з ігровою технологією, а не обмежитись тільки зразками відеоматеріалів.
3. У п.2.2. дисертації розгорнуто представлено технічний опис програм. Разом з тим, майже відсутні приклади використання сучасних засобів

навчання у фаховій підготовці майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю.

4. У дисертаційному дослідженні однією з організаційно-педагогічних умов є застосування технології проектного навчання, що розгорнуто представлено за текстом п.2.3. Разом з тим, бажано надати перелік і характеристику основних типів проектів та уточнити, над якими проектами працювали учні.
5. Ми позитивно оцінюємо аналітичний рівень рецензованої дисертаційної роботи. Водночас у низці випадків дослідження бракує порівняльних таблиць, які б дали змогу систематизувати й унаочнити міркування автора.
6. В роботі автором узагальнено критерії й показники для діагностування рівнів сформованості економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю. На нашу думку, для забезпечення функціонування цілісної системи навчального процесу і аналізуючи результати педагогічного експерименту, було б доцільним більш уявно відобразити якісну й кількісну міру прояву визначених показників і подати узагальнені дані їх виміру у роботі.
7. Оскільки експеримент здійснювався з достатньо великою групою учасників (456 учнів з чотирьох областей), провести самостійно всю експериментальну діяльність дисертант, очевидно, не мав змоги, отже, до роботи залучались викладачі і майстри виробничого навчання ПТНЗ, як зазначає автор у кількості 35 осіб. Вважаємо, що для забезпечення більшої достовірності доцільно було б розкрити методику їх підготовки для участі в експерименті.
8. У п.3.1. дисертації зазначено, що на прогностичному етапі дослідження був вивчений передовий педагогічний досвід. На нашу думку, було б цікаво побачити узагальнену інформацію цього досвіду з ПТНЗ експериментальних областей.

Висловлені зауваження та побажання носять, в основному, рекомендаційний характер, а тому суттєво не впливають на високу оцінку роботи. Вони не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження і є приводом для наукової дискусії. Рецензоване дисертаційне дослідження, безсумнівно, містить значні наукові доробки та нові, раніше не захищені наукові положення. Робота характеризується науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю.

Рецензовану роботу виконано на високому науковому рівні, їй властива оригінальність, актуальність, доступність, усі висновки дисертант чітко і логічно обґрунтував.

Таким чином, мету і завдання дисертаційного дослідження можна вважати досягнутими. Одержані результати підтверджують наукову компетентність автора як дослідника.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації В.А.Москова.

Загальний висновок

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація Москова Василя Анатолійовича «Формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю» є завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке має теоретичне та практичне значення.

Враховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для теорії та методики професійної освіти, рецензована дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає повністю вимогам пп. 9, 11, 12 та 13 положення «Порядку присудження наукових ступенів», що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016), а її автор – Москов Василь Анатолійович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Офіційний опонент

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач інформаційно-аналітичним,
редакційно-видавничим сектором
Навчально-методичного центру
професійно-технічної освіти у
Вінницькій області

Н.О. Величко

Підпис Н.О. Величко
Засвідчую
Методист Олександр А. Арнаут
з кадровою забезпеченням
08.11.2017р.

